

Het ware verhaal over het huis ‘Trappenborch’ aan de Herenstraat

Ad J. de Jong

Het boek van Prof. Dr. W. van Iterson uit 1960, De Stad Rhenen, kan beschouwd worden als het standaardwerk over de geschiedenis van de stad Rhenen, met een schat aan bronvermeldingen die een belangrijke leidraad zijn voor onderzoekers van de geschiedenis van Rhenen. Gezien de gedegenheid van zijn werk en zijn reputatie als historicus en jurist worden zijn stellingen veelal ongewijzigd overgenomen in latere publicaties door anderen. Zoals hierna zal blijken dient men ook bij het verwijzen naar Van Iterson voorzichtig te zijn. Het betreft hier vooral zijn stellingname ten aanzien van de geschiedenis van het huis Trappenborch.

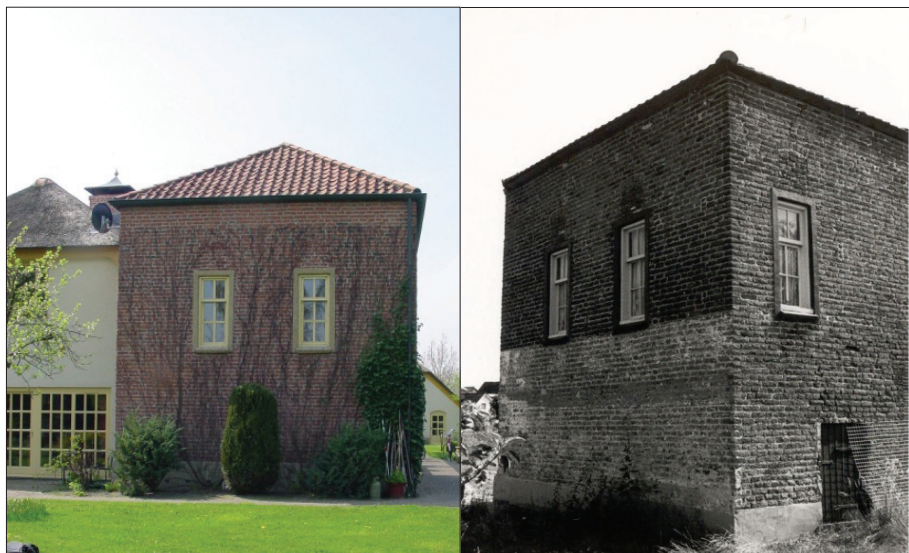

Er stond tot 1940 in de Herenstraat, als derde huis ten westen van de hoek van de Muntstraat, een aanzienlijk huis met trappen ervoor en met een kelder met een kruisgewelf, deels boven straatniveau. Een en ander deed denken aan de bouwvorm van een oorspronkelijk middeleeuws ‘stenen huis’ of ‘stenen kamer’. In het januarinumnummer van Oud Rhenen in 2014 publiceerden we over de geschiedenis van dit huis Trappenborch, waarbij aangetoond werd dat Van Iterson hier een belangrijke vergissing had gemaakt door verwisseling van de huizen ‘Trappenborch’ en ‘Op de Trappen’ die beide aan de noordkant van de Herenstraat stonden, maar waarbij hij aangenomen had dat het één en hetzelfde huis betrof. Het huis ‘Op de Trappen’ echter stond verder naar het westen bij de Raderput, onderaan de Molenstraat.

Inmiddels is er een groeiende interesse naar middeleeuwse ‘stenen kamers’, een soort eenvoudige woontorens. In de regel bestonden ze uit een halfverzonken, overkluisde onderbouw (kelder) met daarboven een (woon)kamer en een zolder met een versteend dak. Ze zijn meestal van veertiende/vijftiende-eeuwse oorsprong. Een fraai voorbeeld is de tot modern woonhuis verbouwde boerderij Stuivenes in Achterberg.

In zijn als boek uitgegeven proefschrift, dat in 2016 verscheen onder de titel *Middeleeuwse woontorens in Nederland - De bouwhistorische benadering van een kasteelworm* (Verloren Hilversum 2016) wijdt Taco Hermans tevens een hoofdstuk aan dergelijke ‘stenen kamers’. Ad van Bommel uit Wijk bij Duurstede had al eens eerder in 2004 gepubliceerd over dit onderwerp onder de titel ‘Licht op stenen kamers in het Kromme-Rijngebied’ en had een eerste inventarisatie gemaakt van dergelijke bouwwerken in Nederland. In 1982 leverde een onderzoek door Alders veertig stenen kamers op. Met hulp van anderen is in de jaren daarna een groot aantal andere (mogelijke) stenen kamers in Nederland opgespoord en staat de teller bij Ad van Bommel inmiddels op een tweehonderd. Van Bommel publiceerde onlangs over dit onderwerp in het meinumnummer 2017 van ‘Kasteel en Buitenplaats’, uitgegeven door de Nederlandse Kastelen Stichting.

Bij het inwinnen van informatie bij collega-onderzoekers werd hij geattendeerd op de vermelding van een ‘kamer’ horend bij een huis in de Rhenense binnenstad, anno 1469. Dit blijkt een huis te zijn, dat in de Middeleeuwen in de Herenstraat stond op de plaats waar later het huis van apo-

De 'stenen kamer' of 'spijker' van Stuivenes in Achterberg; huidige situatie en direct na de sloop van de oude ertegenaan staande boerderij (fotocollectie A.J. de Jong)

theker Post zou komen, waarover we dit jaar publiceerden in Oud Rhenen. Eigenaar van dit huis was in 1469 Joncfrou Margriet van Beynhem, weduwe van Geryt Monicx. Deze Margriet van Beynhem komt later nog nader aan de orde.

Terug nu naar Van Iterson en zijn verhaal over de geschiedenis van het huis Trappenborch aan de Herenstraat bij de Muntstraat. Hij stelt daarin het volgende:

Voor het eerst vond ik dit huis met name vermeld in de kerkmeestersrekening van Rhenen over 1519: 'Gerrit van Harn's Huijs op die Trap'. Voor de tweede maal trof ik het aan in de kerkmeestersrekening van 1571-1572: 'Trappenborch'.

Het betreft hier ontvangsten van jaarlijks verschuldigde grondrentes. Deze bronnen erop naslaand lezen we voor 1519 *'wt gerit van harns huijs op die trap ontfangen iiij stuvers'* en in 1571/1572 *'Gerrit van Hees wt syn huysinge genoemt Trappenborch iiij sts'*.

Maar er zit een addertje onder het gras. Als hij de kerkmeestersrekeningen van het jaar daarop erop nageslagen zou hebben, zou blijken dat dit 'Trappenborch' een ander huis met een dergelijke naam betreft; er staat namelijk: *'Gerrit van Hees uit sijn huysinge staende aent kerckhof bij den roester genaempt Trappenborch iiij sts'*.

Dit huis blijkt aan de oostkant van de Markt in de buurt van het Oude Raadhuis te staan. Het genoemde roester was een wildrooster dat bij de ingang van het kerkhof was aangebracht om rondzwervende honden en vossen van het kerkhof te weren. Van Iterson schrijft hier in het boek *De Stad Rhenen*, pagina 212, het volgende over: Omtrent de toestand na het jaar 1400 worden we ingelicht door een tweetal acten van 1487. In de eerste van 13 dec. 1487 oorkonden richter en zeven schepenen van Rhenen, dat Berndt van Wijck *myt recht heft doen panden aen die cameran, staende aen den Merct tusschen den raeyhuysen en den roister. Van*

Iterson denkt dat met 'camer' hier een armenhuisje wordt bedoeld. Hij vervolgt dan ook met: In de tweede plaats blijkt uit de acte, dat de tegenwoordige (nieuwe) Kerkstraat in 1487 nog niet heeft kunnen bestaan doordat genoemde 'camer' of kleine woning toen tegen de westelijke zijmuur van het raadhuis aangebouwd was. Thans (1959) is aan deze westelijke zijmuur, die ruw en oneffen is, nog duidelijk te zien, dat daar een huis tegenaan moet hebben gestaan en wel juist daar, waar de tegenwoordige Kerkstraat op de Markt uitmondt. Inmiddels weten we dat met de term 'camer' een soort woontoren wordt bedoeld, een 'stenen kamer'. Het was dus helemaal geen armenhuisje, integendeel.

Er is verder onderzoek gedaan naar de eigenaren van dit huis in latere tijd en moet vastgesteld worden dat het inderdaad een ander huis betreft. Dit was waarschijnlijk ook een oud pand en later wordt het een *huysinge ofte schuur genaempt thuijs te trap* genoemd. Het betreft andere eigenaren dan van het beoogde huis aan de Herenstraat en lijkt het later eerder als schuur gebruikt te worden bij een woonhuis. In de periode 1579-1613 wordt Jan Aelbertsz Toll genoemd als eigenaar en worden nog steeds jaarlijks 4 stuivers aan de kerk afgedragen.

Van Iterson vervolgt met:

De ondergrond van het huis Trappenborch en nog twee andere huizen ressorteerde in het begin der 16^e eeuw nog onder de curtis Rijnwijk. We hebben hier derhalve te doen met tinsgoederen, die oorspronkelijk eigendom waren geweest van de abdijs Deutz. In een landrentmeestersrekening over 1395-1396 vindt men onder het hoofd 'Renwiick tyms Martini'o.m. vermeld: Item Ghiisbert van Westeringen (lees: Westrhenen) uytten steenhuys binnen Rienen ende uyt I stuk lands opten Velde IIII g'. In de rekening over 1396-1397 wordt hetzelfde huis omschreven als 'een steenhuys ende hofstede'. Hieruit blijkt, dat er bij het huis meer grond behoorde dan als regel het geval was. Moeten we in deze aanduiding de voorloper zien van 'het Huys op de Trappen met een schonen hof', zoals dit werd voorgesteld in een acte uit 1677. Bijzonder gewaagd lijkt mij deze veronderstelling niet.

In het archief Bergh berust een dergelijke veel uitvoeriger opgave van tinsgoederen van het begin der 16^e eeuw, met als opschrift: 'Thyns in den hoof tot Ran(d)wijk'. Deze vermeldt o.m. drie stenen huizen te Rhenen. Het eerst vinden we het ons reeds bekende: 'Item Jan van Ryenen uut eynen stenhuse bynnen Ryenen, Johans van Westryenen toe placht toe hoeren VI s. IIII d'.

Tot zover Van Iterson, terug nu naar boven genoemde

Margriet van Beynhem, die uiteindelijk de sleutel naar de eigenlijke situatie blijkt te zijn en lijkt Van Iterson er helemaal naast te zitten met zijn veronderstellingen over dit stenen huis, dat volgens hem aanzienlijk was en geïdentificeerd kan worden met het deftige 16^e eeuwse huis 'Trappenburch', waarvan de ligging aan de Herenstraat in zijn ogen 'nauwkeurig' kon worden vastgesteld.

Het patronaatsrecht van de kerk van Rhenen was in de 13^e eeuw door Otto, graaf van Bentheim, met bevestiging door paus Nicolaas III, geschonken aan de Ridderlijke Duitse Orde (Duitse Huis) te Utrecht bij zijn intreding in de orde. Er werd te Rhenen een commanderij opgericht en de commandeur van Rhenen was tevens pastoor van de Cunerakerk.

Passend bij de memoriecultuur die er heerste in de toen nog katholieke kerken in de Middeleeuwen, verzorgden de commandeur en zijn priesterbroeders allerlei betaalde diensten ter nagedachtenis van overledenen, zoals het lezen en zingen van zielmissen, getijden en het bezoeken van graven met de wijwaterkwast. De betalingen voor deze diensten zijn terug te vinden in de kerkmeestersrekeningen.

Hiervoor waren fondsen beschikbaar door schenkingen aan de kerk of het stichten van vicarieën op altaren in de kerk.

Zo schonk genoemde Margriet van Beynhem, weduwe van Geryt Monicx, in 1415 aan gasthuismeesters, commandeur en cureit van de kerk, en gildemeester der St. Cunerabroederschap een erfrente brief, groot 4 ½ pond per jaar, gaande uit een huis binnen Rhenen bij de Bergpoort

Zegel van Gijsbert van Westrienen, hof ende thijnsmeyster namens meyster Wouter van Rienen en van der Capellenwege van der Horst, anno 1383 (chartercollectie RDO te Utrecht) en Gijsbert van Westerenen, schepen te Rhenen in 1417 (chartercollectie Oud Archief Rhenen)

(d.i. het latere huis van apotheker Post waarover we onlangs publiceerden in Oud Rhenen). In een charter uit 1415, inv. no. 2364, dat zich bevindt in het archief van de Duitse Orde lezen we het volgende:

Wij Steven van Sulen, richter, Beernt Freyse van Dolre, Otte

van Rienen, Egbert van Gendten, Willem van den B..t, Gerijt Beijer, Henric die Jonge Gosenssoen ende Henric Utenweerde, scepenen bynnen Rienen verconden mit desen brieve dat voer ons quam Mergriet die Gerijts Monincx echte wijf te wesen plach mit Gysbert van Westrienen hoeren broeder ende gecoezen momber...Etc.

Interessant hier is dat Gysbert van Westrienen haar *broeder* wordt genoemd; dit zou betekenen dat haar moeder eerder getrouwd was met een Van Westrienen. Deze Gijsbert van Westrienen is dezelfde die in de landrentmeesterskenningen (hof van Rijnwijk) van 1395-1397 genoemd wordt als tijnsplichtige met betrekking tot een *stenen huis* te Rhenen. Gijsbert van Westrienen hoorde tot de eerste gildebreders van het St. Cuneragilde te Rhenen dat in 1392 werd opgericht.

In het archief van de Ridderlijke Duitse Orde, Balije van Utrecht, bevinden zich een groot aantal middeleeuwse charters met betrekking tot bezittingen van de Duitse Orde onder Rhenen; hierop heb ik voor mezelf transcripties gemaakt teneinde de inhoud ervan te kunnen ontsluiten.

Hierbij trof ik een charter uit 1416 aan met waardevolle informatie, relevant voor de discussie over de ligging van het *stenen huis*, dat door Van Iterson verondersteld werd Trappenborch te wezen.

Het betreft hier een tijnsbrief, inv.no. 2465, ten behoeve van het Duitse Huis te Rhenen van een deel van een hofstede binnen Rhenen naast de hofstede van dit Duitse Huis (d.i. waarop de Commanderij stond). De akte begint als volgt:

Ic Johan Bor van Hemerten hof ende thyns heer bekenne mit deze opene brieve dat voir mij ende voor thinsgenoten hyrnae bescreven gecomen Herman Claessoen ende Egbert van Hemerten ende hebben opgedragen ende overgegeven bij mijner wille en mit mynre hant als mit hoeffs hant tot behoeffder heren van de Duitshen Huis tot Rhenen een dele van eenre hofstede gelegen bynnen Renen die in voorsyde Johans van Ryenen plach te wesen, streckende van der stenen camer die Johans van Ryenen plach te wesen also voert recht noertwerts aen die heren hofstede beneden duitshen huse en westwert van Roeloff Spynders hofstede die Henrix Schether plach te wesen ende oestwert aen Dericx hofstede van Aelst die Johans vz. Plach te wesen mit

sulcken verwerden....etc.

Er volgen voorts een aantal voorwaarden onder andere ten aanzien van bouwen op dit terrein onder andere ten aanzien van aanbouw aan de stenen kamer die ooit Johan van Ryenen had toebehoord.

Zegel van Roelof Spynder, schepen te Rhenen anno 1413 (chartercollectie Oud Archief Rhenen)

Roeloff Spynder was getrouwd met Gheertruidt van Rienen, zuster van genoemde Johan van Rienen; In 1433 worden Roeloff Spynder en Geertrut Roelof Spynders wijf genoemd als broeder en zuster van het Cuneragilde.

Deze stenen camer van Johan van Ryenen

op de plaats waar zich ooit de stal van Borre van Pluderen had bevonden.

In dit verband is vermeldenswaard, dat er in de buurt van het stadhuis een huis heeft gestaan, dat in de 16^e eeuw 'Pluerensteijn' heette. Zo lezen we in een akte d.d. 17-3-1584 dat Anna van Setten, gehuwd met Evert van Netelrooijen, renuncieert (afstand doet) van een lijftocht van het huis Pluerensteijn met een lege hofstede daarachter, eertijds aangekomen van die van Dolre, staande naast het stadhuis en Jan de Keijzers huis (d.i. een herberg die achter het koor van de Cunerakerk stond), waar deze Anna van Setten van haar zaliger man Jorden van Eck in gelijftocht is geweest en dus lang in lijftocht bezeten heeft gehad.

De familie Van Pluderen te Rhenen noemde zich in de 16^e eeuw ook wel Van Plueren, zodat we voor Puerensteijn eigenlijk het 'het stenen huis van de Van Pluderens' moeten le-

Afbeelding zegels van Willem van Pluderen, schepen in 1371, Hendrik Borre van Pluderen, richter in 1399 en diens zoon Hendrik Borre (van Pluderen), schepen in 1409; deze familie voert drie gekroonde leeuwenkoppen als familiewapen (zie chartercollecties RDO te Utrecht en Oud Archief Rhenen)

stond dus in de zuidwesthoek van Rhenen onder het terrein van het Duitse Huis en net ten oosten van de hofstede van de familie Spijnder. De Spijnderstoren is naar deze familie genoemd. We weten eigenlijk weinig over de bebouwing van de zuidwesthoek van de stad Rhenen. Veel bebouwing zal verloren gegaan zijn bij de inval van de Geldersen, waarbij ook de Commanderie van de Duitse Orde is verwoest.

Uit een akte van 1417 (archief Ridderlijke Duitse Orde) blijkt dat het Duitse Huis tot Utrecht vanouds een jaerrete van 'zes pond was' (een bedrag in natura) schuldig was aan de kerk van Rhenen uit een *husinge ende hofstede gelegen bynnen Ryenen die Johans van Rienen in voertyde te wesen plach en dieselve onse vurg. kerk was den some daer der kerke tot Rienen jaerlix weder schuldich twee pont als acht dordrechtse placke voer elc pont uit den nyenkerkhoff daer in voertijden Borre stalle van Pluderen op te staen plach*. Er is dus tevens sprake van een relatie met een nieuw kerkhof dat er kwam

zen. Dit stenen huis was in de middeleeuwen een Gaasbeekse leen, afkomstig ooit van de bezittingen die vielen onder het Hof van Rijnwijk, oorspronkelijk bezit van de abdij Deutz. Dr. J.C. Kort heeft in 2001 een repertorium gemaakt op de Gaasbeekse lenen. Daarin lezen we:

110. Het steenhuis te Rhenen, (13..: waar de leenman op woont).

3-5-1379: Willem van Pluderen zoals Johan van Woudenberg met lijftocht van zijn vrouw, 109b fol. 64 en fol. 1.

...-13..: Hendrik Borre van Pluderen bij dode van Willem, zijn vader, met lijftocht van Odele, dochter van Jan van Wel, zijn moeder, 109-b fol. 64 en fol. 1.

26-3-1402: Hendrik Borre bij dode van Hendrik, zijn vader, 109-b fol. 1.

Interessante informatie over dit huis van Van Pluderen is te

vinden in het boekje *Dat leven van Kunera* van circa 1515, dat in Rhenen werd verkocht; dit boekje is in 1988 getranscribeerd en vertaald door J. Combrink. Hierin lezen we bij de *mirakelen*, de wonderen dus, met betrekking tot St. Cunera, dat ten tijde dat er *aen dat choer der kercken van Rhenen ghetimmert wert* (bouwen of verbouwen van het koor van de kerk) een zontje van Henric van Opkere op de straat bij de kerk aan het spelen was. Daarbij was er een wagen met stenen over het kind gereden. Het interessante is dat men kennelijk het kind naar het huis van Willem van Pluderen gebracht had, vanwaar de moeder het opgepakt had en naar de schrijn van St. Cunera had gebracht, waarna het kind *terstont was verresen en gesont geworden*. Dit huis van Willem van Pluderen stond dus vlak in de buurt van waar de werkzaamheden aan het koor plaatsvonden, hetgeen betekent dat dit voorval ergens einde 14^e eeuw moet hebben plaatsgevonden. De ligging van dit huis klopt dus goed met genoemde beschrijving van de ligging van Pluerensteijn in 1584, namelijk tussen het Stadhuis en de herberg van Jan de Keijser, die bij het koor van de kerk stond.

Het gestructureerde onderzoek naar de bewoning van de Rhenense binnenstad en de stadsontwikkeling begint dus nu zijn vruchten af te werpen. Er is voorts nog heel veel te vinden wat betreft middeleeuwse bronnen met betrekking tot de geschiedenis van Rhenen.

GERAADPLEEGDE BRONNEN

- Rekeningen van de Cunerakerk, HUA Domkapittelarchief, Toegang 216, Inv.No. 4371, jaren 1519-1522; RHCZOU Oud Archief Rhenen, Toegang 152, Inv.No.'s 763 e.v., vanaf 1571.
- W. van Iterson, *De Stad Rhenen* (Assen 1960), p. 96 e.v., 98, 101, 109 en 110.
- J.C. Kort, *Repertorium op de lenen van Gaasbeek* (Verloren Hilversum 2001), p.120.
- Charterverzameling van de Ridderlijke Duitse Orde te Utrecht, zie J.H. de Vey Mestdag en J.A. de Boo, *Liber Sigillorum – Deel I en II* (Utrecht 1995), Inv.No. 2465 (charter anno 1416).
- H.P. Deys, A.J. de Jong en J.M. Vlak, *Oude huizen in de Rhenense binnenstad en hun bewoners – De huizen 'Op de Trappen' en 'Trappenborch'*, Oud Rhenen, Jaargang 33, januari 2014 (1), p. 7-26.
- H.P. Deys en A.J. de Jong, *Oude huizen in de Rhenense binnenstad en hun bewoners – De huizen van apotheker Post en zijn burenen aan de Herenstraat*, Oud Rhenen, Jaargang 36, januari 2017, p. 10 e.v.; idem aanvulling in meinummer 2017, p. 28 en 29.
- P.N. Noomen, *De stinzen in middeleeuws Friesland en hun bewoners* (Verloren Hilversum 2009).
- Taco Hermans, proefschrift *De Middeleeuwse woontorens in Nederland* (Verloren Hilversum 2016).
- A.A.B. van Bommel, *Licht op stenen kamers in het Kromme-Rijngebied*; tijdschrift Het Kromme-Rijngebied 38-4 (2004), p. 65-70, met aanvullingen aldaar 39-3 (2005), p. 67-68 en 41-1 (2007), pp. 31; *Licht op stenen kamers in Nederland*, in tijdschrift Kasteel en Buitenplaats, mei 2017, uitgegeven door de Nederlandse Kastelen Stichting.
- A.J. de Jong, *De oudste geschiedenis van Stuivenes – Een eeuwenoude boerderij te Achterberg*, Oud Rhenen, Jaargang 8, nr. 3 (1989), p. 19-25; idem *Hoe oud is Stuivenes te Achterberg?*, Oud Rhenen, Jaargang 10, nr. 2 (1991), p. 61-64.
- J. Combrink, *Dat leven van Kunera* (Rhenen 1988), p. 27 en 28.
- J. Combrink, *RHENEN – Van vestingstad tot grebbestad* (Zaltbommel 1981), p. 31.

Litho met zicht op Rhenen uit het boek 'Rhenen en Omstreken' van G.C. Haakman (1847); op de voorgrond ziet men een 'stenen kamer' of 'spijker' met een trap buitenom (collectie H.P. Deys)

